UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU
Wydział Nauk Ekonomicznych
i Zarządzania

Dr hab. Waldemar Glabiszewski, prof. UMK
Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Toruń, dn. 04.03.2020 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr inż. Agaty Budzyńskiej-Biernat
pt. *Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski*
przygotowanej pod kierunkiem naukowym
dra hab. inż. Arkadiusza Borowca, prof. PP
przy udziale promotora pomocniczego dr Ewy Badzińskiej
na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej

1. Przedmiot recenzji i zleceniodawca

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat pt. *Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski*, napisana pod kierunkiem naukowym dra hab. inż. Arkadiusza Borowca, prof. PP przy udziale promotora pomocniczego dr Ewy Badzińskiej na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej.

Podstawą opracowania recenzji jest pismo Pani dr hab. inż. Magdaleny Wyrwickiej, prof. nadzw. PP, Dziekana Wydziału Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskie z dnia 19 grudnia 2019 r. (znak: WIZ-11/430/2019), informujące mnie, iż zgodnie z uchwałą nr 10/2019-2020 posiedzenia Rady Dyscypliny Nauki o

Zarządzaniu i Jakości Politechniki Poznańskiej z dnia 9 grudnia 2019 r. powierzono mi funkcję recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska obejmuje w swej części merytorycznej streszczenie (w j. polskim i angielskim), wprowadzenie, pięć rozdziałów oraz zakończenie i zawiera się na 217 stronach. Część uzupełniającą stanowią bibliografia, spisy ilustracji i tabel oraz aneks zawierający instrumenty badawcze, tj. dwa kwestionariusze – ankiety i wywiadu. Całość rozprawy doktorskiej, obejmująca właściwą część merytoryczną oraz część uzupełniającą, mieści się na 238 stronach.

Zgodnie z wymaganiami ustawowymi „rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej", a „przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne"[1]. Mając to na uwadze, przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat przyjąłem następujące kryteria: znaczenie podjętej tematyki, poprawność w formułowaniu celów oraz hipotez, metodyka badawcza, struktura rozprawy oraz jej strona merytoryczna, terminologiczna i formalna.

2. Znaczenie podjętej tematyki

Podjęta w rozprawie problematyka kształtowania międzynarodowej konkurencyjności w odniesieniu do przedsiębiorstw reprezentujących sektor żywnościowy w Wielkopolsce stanowi bardzo interesujący poznawczo i wciąż aktualny problem badawczy, a przy tym ważny z punktu widzenia teorii i praktyki zarządzania. Jest to wynikiem kilku, nakładających się na siebie kwestii.

Po pierwsze – choć pojęcie konkurencyjności jest wykorzystywane już od dekad w obszarze ekonomii i zarządzania, to jednak nie doczekało się jeszcze jednoznacznej, spójnej i powszechnie akceptowanej definicji, jak również jednolitego podejścia do usystematyzowania tego złożonego konstruktu oraz wystandaryzowanej metodyki jego badania.

Po drugie – silna konkurencja, rosnące wymagania klientów oraz dynamika zmian zachodzących we współczesnym otoczeniu przedsiębiorstw spowodowały, że są one zmuszone permanentnie walczyć o swoją konkurencyjną pozycję stosując coraz bardziej wyszukane i wysublimowane instrumenty oddziaływania na rynek w celu zapewnienia sobie trwałej przewagi konkurencyjnej. Sukces w tym względzie jest jednak podyktowany wieloma uwarunkowaniami, które należy w drodze usystematyzowanych badań empirycznych identyfikować i oceniać, a następie odpowiednio uwzględniać w projektowanej i implementowanej strategii budowania konkurencyjności.

[1] Art. 187.1-2. *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz. U. 2018 poz. 1668.

Po trzecie – Doktorantka podejmuje zagadnienie konkurencyjności sytuując je na arenie międzynarodowej, na której to przed przedsiębiorstwami stawiane są znacznie poważniejsze wyzwania w zakresie budowania długotrwałej zdolności do skutecznego konkurowania. Chcąc odnieść sukces na międzynarodowym, wysoko konkurencyjnym rynku, przedsiębiorstwo musi posiadać wyróżniające je umiejętności do prowadzenia na nim skutecznej walki konkurencyjnej. Dlatego budowanie i umacnianie posiadanej konkurencyjności musi potraktować jako strategiczny obszar swojej działalności, realizowanej w sposób celowy i systemowy, ukierunkowany na dopasowanie swoich zdolności do standardów konkurowania, panujących na wymagających rynkach. Tym samym rośnie znaczenie konkurencyjności, również jako przedmiotu badań.

Po czwarte – wymienione powyżej eksplorowane obszary zarządzania odnoszą się do konkretnego sektora, dzięki czemu uzyskane wyniki badań oraz sformułowane na ich podstawie wnioski i wskazówki mają szanse nabyć wysoce utylitarny charakter. Zwłaszcza że Doktorantka jako jeden z dwóch głównych celów postawiła sobie cel aplikacyjny, jakim jest opracowanie modelowych rozwiązań. Tym samym poruszony w niniejszej rozprawie problem ma również wymiar aplikacyjny i wartość dla praktyki zarządzania.

Z całą pewnością dokonany przez Doktorantkę wybór problemu naukowego spełnia oczekiwania i wymogi stawiane w tym względzie dysertacjom doktorskim. Nie ulega wątpliwości, że wybrana przez mgr Agatę Budzyńską-Biernat problematyka jest ważna z poznawczego punktu widzenia. Przedmiotem rozprawy jest istotny problem naukowo-badawczy, którego rozwiązanie może stanowić podstawę do uzyskania stopnia naukowego doktora. W tym miejscu mam jedynie małą wątpliwość – oczywiście o charakterze dyskusyjnym – co do poprawności zastosowania w tytule dysertacji zwrotu: „Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw". Skoro konkurencyjność jest traktowana przez Autorkę jako zdolność do skutecznego konkurowania lub wielowymiarowy atrybut przedsiębiorstwa, to należałoby raczej użyć zwrotu „Kształtowanie strategii budowania międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw". Ponadto w literaturze przedmiotu przywołuje się strategie konkurencji, ale nie strategie konkurencyjności.

Konkludując, wybór tematu rozprawy doktorskiej i podejmowanej w niej problematyki należy uznać za właściwy, zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki zarządzania, co dobrze świadczy o rozeznaniu Doktorantki w kluczowych wyzwaniach stojących przed naukami o zarządzaniu. Z uwagi na wnikliwość i wielowątkowość poruszanych kwestii, praca ta jest źródłem cennej wiedzy w obszarze kształtowania międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw, zwłaszcza należących do sektora żywnościowego.

3. System celów pracy i hipotezy badawcze

Koncepcję swojego postępowania badawczego mgr Agata Budzyńska-Biernat oparła na trzech obowiązujących Jej zdaniem założeniach. Przy czym w przypadku

założenia pierwszego przyjąłbym raczej, że wygrana walka konkurencyjna na rynku lokalnym, regionalnym i krajowym warunkuje, aniżeli decyduje o sukcesie na rynku globalnym, bowiem można podać przykłady przedsiębiorstw, które większy sukces odniosły na rynkach zagranicznych niż na rynkach rodzimych.

Autorka niestety nie identyfikuje merytorycznej luki poznawczej. Dostrzega lukę jedynie w braku wyników badań z zakresu konkurencyjności, które odnosiłyby się konkretnie do przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego w województwie wielkopolskim.

Za cel naukowo-badawczy rozprawy Doktorantka uznała diagnozę determinant kształtowania międzynarodowej przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw przetwórstwa żywnościowego w Wielkopolsce. Ponadto sformułowała cel aplikacyjny, którym jest opracowanie modelu międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego. Realizacja tych dwóch celów głównych, Jej zdaniem, wymagała osiągnięcia następujących celów szczegółowych:

- analiza i uporządkowanie struktury pojęciowej odnoszącej się do konkurencyjności przedsiębiorstw, ze szczególnym uwzględnieniem elementów tworzących podsystem zarzadzania konkurencyjnością;
- synteza dotychczasowych studiów koncepcyjnych na temat internacjonalizacji przedsiębiorstw;
- analiza umiędzynarodowienia przedsiębiorstw przetwórstwa żywnościowego w Polsce, w szczególności charakterystyka internacjonalizacji poprzez handel zagraniczny;
- przedstawienie pojęcia i roli sektora rolno-spożywczego w Polsce, jak i województwie wielkopolskim;
- diagnoza stopnia internacjonalizacji przedsiębiorstw sektora żywnościowego z Wielkopolski, ze szczególnym uwzględnieniem wskazania czynników, które mogą być stymulatorami bądź barierami w procesie internacjonalizacji;
- analiza międzynarodowej konkurencyjności badanych przedsiębiorstw, w tym identyfikacja elementów podsystemu zarzadzania konkurencyjnością;
- konstrukcja modelu międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem elementów składowych podsystemu zarzadzania konkurencyjnością oraz jego weryfikacja.

Dokonując oceny celów głównych pracy oraz doprecyzowującego je zbioru celów szczegółowych należy stwierdzić, że:

- cel naukowo-badawczy i cel aplikacyjny rozprawy są ambitne i sformułowane poprawnie – wyraźnie wyznaczają kierunek prowadzonych badań;
- cele szczegółowe również opisano poprawnie, aczkolwiek można mieć w tym względzie drobne uwagi;
- system celów rozprawy jest zasadniczo wewnętrznie spójny, choć nie dostrzegam pewnych elementów celu naukowo-badawczego w celach cząstkowych, a przynajmniej jednoznacznie;

- cel główny i cele szczegółowe określiły strukturę części teoretycznej i empirycznej rozprawy, a Doktorantka przedstawiając, analizując i oceniając uzyskane w trakcie studiów literaturowych i badań empirycznych wyniki, konsekwentnie dążyła do ich realizacji, co ostatecznie osiągnęła;
- w przyjętym systemie celów brakuje odniesienia się do „kształtowania strategii konkurencyjności", co zgodnie z przyjętym tematem rozprawy powinno być również przedmiotem prowadzonych badań i rozważań.

Odnosząc się do systemu celów w pracy pragnę sformułować następujące uwagi, mając świadomość, że jak najbardziej mogą mieć one charakter dyskusyjny:

- szkoda, że Doktorantka nie uszeregowała wyznaczonych przez siebie celów szczegółowych ze względu na ich charakter, tj. nie podzieliła ich na cele poznawcze, metodyczne i aplikacyjne czy też na cele teoriopoznawcze i poznawczo-wyjaśniające;
- celem nie powinna być analiza, a raczej zakładany wynik analizy. Analiza jest jedynie sposobem osiągnięcia tego wyniku, a nie zawsze ten wynik został jednoznacznie wyartykułowany – dot. to celów 1, 3 i 6;
- w celu cząstkowym 1 powinniśmy mówić raczej o terminologii pojęciowej czy aparacie pojęciowym aniżeli o strukturze pojęciowej;
- brakuje – w moim odczuciu – celu (celów) szczegółowego jednoznacznie odnoszącego się do wyartykułowanej w celu głównym diagnozy determinant kształtowania międzynarodowej przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw przetwórstwa żywnościowego w Wielkopolsce, trudno bowiem uznać – przynajmniej bez dodatkowych wyjaśnień – że np. elementy podsystemu zarządzania konkurencyjnością to determinanty kształtowania przewagi konkurencyjnej;
- w pracy – w mojej opinii – zabrakło pytań badawczych opisujących zidentyfikowaną lukę poznawczą, które stanowiłyby wprowadzenie do systemu celów i hipotez;

Hipotezy badawcze, oprócz celów o charakterze badawczym, wydają się stanowić najważniejszy punkt odniesienia w dokonywaniu oceny wartości naukowej pracy. Doktorantka sformułowała i poddała weryfikacji cztery następujące hipotezy:

- H1: Istnieje zależność pomiędzy wyborem formy internacjonalizacji przedsiębiorstw a ich doświadczeniem zdobytym na rynku krajowym.
- H2: Głównymi składnikami potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw sektora żywnościowego z Wielkopolski są zasoby niematerialne.
- H3: W strukturze źródeł budowy przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw sektora żywnościowego z województwa wielkopolskiego, zarówno na rynku krajowym, jak i zagranicznym, dominującą rolę pełni jakość oferowanych produktów.
- H4: Istnieją statystycznie istotne związki korelacyjne pomiędzy wymiarami tworzącymi model międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw:

najsilniejsze relacje występują pomiędzy uzyskaną przewagą konkurencyjną a osiągniętą na jej podstawie pozycją konkurencyjną.

Odnosząc się tym razem do sformułowanych hipotez, chciałbym wskazać kilka drobnych uwag, mogących mieć również charakter dyskusyjny, mianowicie:

- w hipotezie H1 warto byłoby nie tylko wskazać, że istnieje zależność, ale określić też o jakim charakterze;
- w hipotezie H2 nie w pełni jednoznaczne, zwłaszcza z perspektywy weryfikacji hipotezy, jest określenie "głównymi składnikami potencjału konkurencyjnego są" – w jakim kontekście użyto słowa „głównymi";
- w hipotezie H3 dość niefortunnym sformułowaniem jest „źródło budowy przewag konkurencyjnych". Trafniejszym wydaje się „źródło przewag konkurencyjnych". Ponadto jakość oferowanych produktów jest raczej przejawem przewagi konkurencyjnej, a nie jej źródłem, jako że źródła tkwią w potencjale konkurencyjnym, będącym *de facto* przedmiotem hipotezy H2. I w końcu również niejednoznacznym sformułowaniem jest „w strukturze źródeł... dominującą rolę pełni...". Cóż bowiem oznacza dominująca rola? Jak ją zweryfikować?

Oceniając łącznie hipotezy uważam, że są one wyraźnie powiązane z realizacją założonego celu badawczego, powiązane ze sobą logicznie i – co kluczowe – nośne badawczo. Jednoznacznie wyznaczyły one kierunek i zakres badań, a ich empiryczna weryfikacja umożliwiła Doktorantce realizację założonych celów badawczych.

Podsumowując ocenę sposobu sformułowania systemu celów pracy i hipotez badawczych, pragnę stwierdzić, że rozprawa charakteryzuje się wysokim poziomem dojrzałości naukowej.

4. Metodyka badawcza

Recenzowana rozprawa mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat ma charakter teoretyczno-empiryczny. Zadecydowały o tym przyjęte przez Nią metody badawcze. W części teoretycznej dokonała Ona przeglądu literatury zwartej i czasopiśmienniczej z zakresu zarządzania oraz innych istotnych informacji pochodzących ze źródeł internetowych, stosując metody analizy logicznej oraz dedukcji. Ocenę istniejącego stanu wiedzy oparła na 246 pozycjach bibliograficznych, w tym 9 pochodziło ze źródeł internetowych. Wśród nich znalazły się książki i artykuły naukowe opublikowane zarówno w języku polskim, jak i angielskim, odnoszące się przede wszystkim do problematyki kształtowania konkurencyjności, internacjonalizacji przedsiębiorstw oraz zarządzania strategicznego i międzynarodowego. Wykorzystane źródła internetowe zapewniły przede wszystkim użyteczne dane statystyczne. Ponadto w pracy wykorzystano dostępne wyniki ilościowych i jakościowych badań empirycznych, publikowane w naukowych pozycjach zwartych oraz czasopismach branżowych. Doktorantka przeprowadziła również analizę danych pochodzących ze źródeł

wtórnych zewnętrznych, takich jak: GUS, EUROSTAT, Ministerstwo Gospodarki, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W części empirycznej mgr Agata Budzyńska-Biernat zaprezentowała wyniki zaprojektowanych przez siebie badań ilościowych i jakościowych. Za podstawę wnioskowania przyjęła wyniki badań ilościowych przeprowadzonych w 2015 roku w ramach projektu badawczego realizowanego na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej pt. *Strategie konkurencji przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski w dobie globalizacji* (nr pracy 503223/11/143/DSMK/0602). W badaniu tym zastosowała technikę wywiadu telefonicznego wspomaganego systemem komputerowym (CATI). Narzędziem badawczym był przygotowany przez Autorkę kwestionariusz wywiadu (a nie jak twierdzi – kwestionariusz ankiety), w którym wykorzystane zostały zmienne mierzalne w skalach nominalnej i porządkowej, co pozwoliło na przeprowadzenie szeregu analiz statystycznych.

Przygotowane narzędzie badawcze skierowano do celowo określonej grupy przedsiębiorstw przyjmując trzy kryteria doboru, mianowicie: przynależność do sektora rolno-spożywczego, lokalizację siedziby na terenie województwa wielkopolskiego oraz status małego, średniego lub dużego przedsiębiorstwa. Ponadto zdefiniowano respondentów odpowiadających na pytania, którymi byli przedstawiciele kadry menedżerskiej. Do wzięcia udziału w badaniu zaproszono wszystkie zakwalifikowane do próby badawczej przedsiębiorstwa, tj. 826 podmiotów. Do badania przystąpiło 137 przedsiębiorstw, jednakże ostatecznie do analizy zaakceptowano dane pochodzące od 86 z nich. Uzyskany rezultat należy uznać za zadawalający.

Drugi etap badań, mający wg Doktorantki charakter jakościowy, został zrealizowany przez Nią osobiście w 2018 r. za pomocą techniki pomiaru sondażowego przy zastosowaniu wywiadów bezpośrednich lub pośrednich. W mojej opinii Doktorantka niewłaściwie zakwalifikowała to badanie do badań jakościowych, gdyż ma ono znamiona badania ilościowego. Przede wszystkim scenariusz wykorzystywany w badaniach jakościowych zawiera tylko pytania otwarte i badacz ma swobodę w zadawaniu dodatkowych pytań, pozwalających głębiej wniknąć w badaną problematykę, a nie jest wykorzystywany kwestionariusz składający się przede wszystkim z pytań zamkniętych.

Dobór próby do tego badania miał również charakter celowy. Mianowicie wywiady zostały przeprowadzone z wszystkimi 29 przedsiębiorstwami, wobec których zdiagnozowano w pierwszym etapie realizowanych badań, że z powodzeniem udało się im rozszerzyć działalność gospodarczą poza granice kraju macierzystego, wykorzystując choć jedną formę wejścia na rynki zagraniczne. Powyższe przedsiębiorstwa zostały uznane przez Doktorantkę za ekspertów, stanowiących wzór do naśladowania względem swoich konkurentów funkcjonujących wyłącznie na rynku krajowym. W swojej treści wywiady dotyczyły walidacji zaproponowanego modelu międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw oraz oceny relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi jego elementami.

Przyjęta przez Doktorantkę metodyka badawcza jest, w mojej opinii, odpowiednia do realizacji sformułowanych celów i weryfikacji postawionych hipotez

badawczych. Wszystkie metody zostały właściwie zastosowane. Przeprowadzona przez Nią krytyczna i wnikliwa analiza literatury, dała Jej solidną podstawę do przeprowadzenia, opisanych w dalszej części rozprawy, badań empirycznych. Jest także świadectwem dobrej znajomości dorobku z zakresu omawianych zagadnień, jak również umiejętności właściwego przywoływania literatury. Również ilościowe i jakościowe badania empiryczne oraz prowadzone na pozyskanych danych analizy stanowią silną stronę rozprawy. Zastosowane w postępowaniu badawczym połączenie badania ilościowego i jakościowego zapewniło triangulację metod i tym samym zwiększyło wiarygodność uzyskanych wyników i formułowanych na ich podstawie wniosków. Zabrakło jednak triangulacji danych, wszystkie bowiem pochodziły od kadry menedżerskiej badanych przedsiębiorstw. Ponadto nie przedstawiono ograniczeń wynikających z przyjętej metodyki postępowania badawczego, poza jednym, związanym z niechęcią przedsiębiorstw do ujawniania informacji, a tym samym do udziału w badaniach naukowych. I drugim powiązanym ograniczeniem, wskazanym dopiero w zakończeniu, a dotyczącym braku reprezentatywności próby badawczej.

Konkludując ocenę metodyki badawczej należy stwierdzić, że opisany powyżej proces badawczy został właściwie zaprojektowany i przeprowadzony. Świadczy on o dużej dojrzałości badawczej Doktorantki.

5. Struktura rozprawy

Struktura rozprawy jest w pełni poprawna i zgodna z koncepcją badawczą. Praca składa się ze streszczenia, wprowadzenia, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu ilustracji i tabel oraz aneksu z dwoma załącznikami, prezentującymi narzędzia badawcze. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny, kolejne trzy – empiryczny. W rozdziale czwartym zawarta została również metodyka badawcza. Doktorantka zachowała właściwe relacje pomiędzy empiryczną i teoretyczną warstwą dysertacji, co stanowi podstawę do sformułowania pozytywnej oceny kształtu rozprawy. Całość obejmuje 238 stron (w tym 217 stron tekstu), co oznacza, że mamy do czynienia z opracowaniem, które mieści się w objętości przyjętej zwyczajowo dla rozpraw doktorskich.

We wprowadzeniu do pracy, którego konstrukcja i treść odpowiadają wymaganiom warsztatowym, Doktorantka zaprezentowała szczegółowe uzasadnienie wyboru przedmiotu badań, określiła problem badawczy, zdefiniowała cel naukowo-badawczy i aplikacyjny rozprawy oraz cele cząstkowe, sformułowała cztery hipotezy, ustaliła przedmiotowy i podmiotowy zakres pracy, scharakteryzowała zastosowane metody badawcze oraz przedstawiła zawartość i logikę konstrukcji poszczególnych rozdziałów rozprawy.

Dwa pierwsze rozdziały recenzowanej rozprawy mają znaczenie teoriopoznawcze, w tym przede wszystkim systematyzujące, dotyczą bowiem podstawowych zagadnień związanych z naturą i istotą systemowo postrzeganej konkurencyjności przedsiębiorstw oraz z ich internacjonalizacją. Zostały one właściwie ustrukturyzowane oraz napisane w oparciu o zasadniczo poprawnie dobraną i bogatą

literaturę, nie tylko krajową, ale i obcojęzyczną. W bibliografii zabrakło jednak obcojęzycznej literatury stanowiącej o dorobku światowej nauki z zakresu kształtowania konkurencyjności, osiągniętym w ostatniej dekadzie.

Rozdział pierwszy poświęcony został prezentacji zagadnień odnoszących się bezpośrednio do teorii konkurencyjności przedsiębiorstwa. Na początku Doktorantka przeprowadziła wnikliwy przegląd pojęcia konkurencyjności, dokonując krytycznej oceny przywoływanych definicji. Nie zaproponowała jednak definicji autorskiej. W dalszej części rozdziału skutecznie zidentyfikowała kategorie i elementy konkurencyjności, podejmując polemikę z przywoływanymi koncepcjami i wyrażając własne w tym zakresie stanowisko. Następnie w sposób przekonywujący określiła istotę poszczególnych składowych konkurencyjności. Zastanawia tylko fakt, dlaczego nie poświęciła konsekwentnie podrozdziału pozycji konkurencyjnej, którą wyodrębnia i traktuje jako samodzielny wymiar konkurencyjności, co prezentuje na rysunku 1.1 na s. 22 pracy. Ostatecznie należy uznać, że rozdział ten jest poprawny pod względem zakresu i sposobu podejścia do omawianej problematyki, a ponadto przekonuje o umiejętności Doktorantki do formułowania własnych sądów. Brakuje jednak literaturowych odniesień do najnowszych koncepcji odnoszących się do konkurencyjności i sposobów jej diagnozowania.

Przedmiot zainteresowań rozdziału drugiego stanowi zagadnienie internacjonalizacji przedsiębiorstw. Oprócz sprecyzowania jej istoty i różnych kategorii Autorka przedstawiła wybrane modele internacjonalizacji, usystematyzowała wskaźniki jej pomiaru oraz zidentyfikowała formy umiędzynarodowienia działalności gospodarczej, by w końcu podać przesłanki podejmowanej przez przedsiębiorstwa ekspansji zagranicznej. W rozdziale tym zabrakło bezpośredniego powiązania problematyki internacjonalizacji z konkurencyjnością przedsiębiorstw. Poza tym lektura tego rozdziału ponownie prowadzi do wniosku o dużej dojrzałości naukowej Doktorantki i umiejętności prowadzenia przez Nią samodzielnej i miejscami krytycznej dyskusji. Ogólna ocena treści w części teoretycznej rozprawy jest bardzo pozytywna, poza wskazywanym już brakiem odniesień do współczesnego dorobku nauki w zakresie podejmowanej problematyki.

W rozdziale trzecim mgr Agata Budzyńska-Biernat z sukcesem podjęła się zdefiniowania, scharakteryzowania i oceny sektora przedsiębiorstw rolno-spożywczych, co wydaje się bardzo interesujące, przede wszystkim ze względu na zrozumienie specyfiki sektora określającego zakres podmiotowy realizowanych badań empirycznych i dostrzeżenie branżowego kontekstu dla wnioskowania prowadzonego w oparciu o uzyskane wyniki. Tę część rozdziału oceniam równie pozytywnie.

W rozdziale czwartym i piątym, o charakterze metodyczno-empirycznym, Doktorantka scharakteryzowała metodykę zastosowanego podejścia badawczego, omówiła wyniki przeprowadzonych badań i wyciągnęła na ich podstawie stosowne wnioski, jak również zaproponowała wzorcową strukturę elementów międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw należących do sektora żywnościowego w Wielkopolsce.

Dokonując oceny zawartości rozdziału czwartego chciałbym stwierdzić, że pozytywnie należy ocenić zastosowaną procedurę badawczą, która charakteryzuje się przejrzystością i adekwatnością do założonego celu i sformułowanych hipotez. Precyzyjnie została też scharakteryzowana badana zbiorowość. Mam jednak do tej części uwagi, które wyartykułowałem już w punkcie odnoszącym się do oceny metodyki badawczej. Dotyczą one sformułowania niektórych celów cząstkowych i hipotez. Instrumentem w badaniu wykorzystującym technikę wywiadu (CATI) jest kwestionariusz wywiadu, a nie kwestionariusz ankiety. Zaprojektowane badanie jakościowe w swej istocie ma charakter badań ilościowych. Ponadto nie przedstawiono kompleksowo ograniczeń wynikających z przyjętej metodyki postępowania badawczego.

Jako poznawczo interesujące i mające dużą wartość dla teorii i praktyki zarządzania oceniam przedstawione w rozdziale czwartym wyniki badań umożliwiające weryfikację hipotezy H1, ale także identyfikację stymulatorów i barier umiędzynarodowienia działalności gospodarczej wielkopolskich przedsiębiorstw sektora żywnościowego oraz ocenę stopnia ich internacjonalizacji. Z kolei w rozdziale piątym szczególnie cenne są wyniki badań pozwalające na weryfikację kolejnych trzech hipotez badawczych odnoszących się do składników potencjału konkurencyjnego badanych przedsiębiorstw, przejawów osiąganych przewag konkurencyjnych oraz zależności zachodzących między wymiarami konkurencyjności. Równie wartościowym efektem przeprowadzonych badań jest zaproponowany przez Doktorantkę model międzynarodowej konkurencyjności oparty na wyselekcjonowanych jej składowych, który stanowi o zrealizowaniu celu aplikacyjnego ocenianej dysertacji.

W przypadku diagnozowania potencjału konkurencyjnego zastanawiającym jest wyodrębnienie wspólnej sfery marketingu i finansów, łączącej zasoby o dwóch diametralnie odmiennych zastosowaniach. Wątpliwości budzi też nazywanie zasobów najbardziej rozwiniętych w stosunku do potrzeb budowania przewagi konkurencyjnej kluczowymi czynnikami sukcesu. W przypadku hipotezy H3 nie do końca jasne i uzasadnione wydają się argumenty dające podstawy do odrzucenia tej hipotezy. Jej weryfikacja powinna odbywać się – moim zdaniem – wyłącznie w oparciu o diagnozowane instrumenty konkurowania. Szkoda też, że Autorka nie stawia żadnej hipotezy w odniesieniu do bardzo ciekawych wyników badań prezentowanych w punkcie 5.2, dotyczących realizowanych przez badane przedsiębiorstwa strategii konkurencji. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że nieuzasadnionym jest wyznaczanie wartości średnich udzielonych odpowiedzi w przypadku zastosowania skali porządkowej (nie ilorazowej). Ponadto uzyskane wyniki dają podstawę jedynie do formułowania wniosku, iż nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy. Nie można zatem formułować stwierdzenia, że należy potwierdzić hipotezę.

Kluczowe dla całej rozprawy doktorskiej konkluzje mgr Agata Budzyńska-Biernat zawarła w jej zakończeniu. Formułując tu wnioski, odniosła się zarówno do hipotez (wszystkie zostały zweryfikowane), jak i zrealizowanych celów głównych. Wnioski te oceniam jako należycie umotywowane i trafnie sformułowane. Dopiero w

zakończeniu Doktorantka wskazała na ograniczenia, a raczej jedno ograniczenie wynikające z przyjętej metodyki postępowania badawczego. Ponadto określiła, choć dość lapidarnie, potencjalne kierunki dalszych badań i dociekań naukowych odnoszących się do podjętej w dysertacji problematyki. Również ten, ostatni fragment rozprawy doktorskiej oceniam pozytywnie.

6. Ocena strony merytorycznej, terminologicznej i formalnej pracy

W moim przekonaniu osiągnięte w teoretycznej, metodycznej i empirycznej warstwie recenzowanej pracy doktorskiej rezultaty stanowią podstawę do nadania mgr Agacie Budzyńskiej-Biernat stopnia doktora nauk ekonomicznych.

Zdefiniowany w pracy jej zakres przedmiotowy, podmiotowy, czasowy i przestrzenny z punktu widzenia postawionego celu należy uznać za prawidłowy.

W stopniu niebudzącym zasadniczych wątpliwości Doktorantka zrealizowała zarówno cele główne rozprawy, tj. naukowo-badawczy i aplikacyjny, jak również cele cząstkowe. Postawione cele zostały osiągnięte w wyniku przeprowadzenia postępowania badawczego, osadzonego na właściwie opisanych podstawach teoretycznych. Doktorantka w rozprawie dokonała gruntownego przeglądu literatury przedmiotu, wskazując na dominujące podejścia. W części teoretycznej przedstawiała własny, krytyczny punkt widzenia, jednakże nie formułowała autorskich propozycji terminologicznych.

Metodyczna warstwa przeprowadzonego postępowania badawczego nie budzi istotnych zastrzeżeń. Dokonany przez mgr Agatę Budzyńską-Biernat wybór metod w przeprowadzonych dwuetapowo badaniach został w należyty sposób uargumentowany, zaś same badania zostały we właściwy sposób przeprowadzone. Wykorzystane metody, wsparte samodzielnie skonstruowanymi narzędziami badawczymi, zostały użyte przez Doktorantkę zgodnie z zaleceniami metodologii badań naukowych. Należy też stwierdzić, że sformułowane przez Nią wnioski i spostrzeżenia, wynikające z przeprowadzonego postępowania badawczego, posiadają istotną wartość dla rozwoju nauki o zarządzaniu i jakości zarówno w wymiarze naukowym, jak i praktycznym.

Należy dodać, że Doktorantka opisuje badaną rzeczywistość stosując spójny system pojęć, które zasadniczo zostały w pracy w sposób właściwy wyjaśnione, dając czytelnikowi komfort jednoznacznego rozumienia ich istoty. Podstawowymi pojęciami dla recenzowanego opracowania są kategorie „konkurencyjność", „potencjał konkurencyjny", „strategia konkurencyjna", „instrumenty konkurencyjne" „przewaga konkurencyjna" „pozycja konkurencyjna" oraz „internacjonalizacja".

Strona formalna opiniowanej rozprawy doktorskiej mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat w pełni zasługuje na pozytywną ocenę. Cechuje ją bowiem kompleksowość i wnikliwość dociekań, zarówno w odniesieniu do źródeł wtórnych, jak i pierwotnych. Doktorantka posługuje się poprawnym, od strony stylistycznej i komunikatywnym językiem. Niestety w pracy popełnione zostały błędy językowe, zwłaszcza liczne

interpunkcyjne. W rozważaniach Doktorantka zachowuje logiczny ciąg wywodów, wykazując się umiejętnością prezentacji zjawisk, interpretacji wyników oraz wyprowadzania wniosków. Całe opracowanie jest poprawne pod względem edycyjnym, aczkolwiek nie pozbawione redakcyjnych mankamentów. Starannie, pod względem formalnym, są zapowiedziane (aczkolwiek nie wszystkie) i umieszczone w tekście liczne tabele oraz rysunki.

7. Konkluzja końcowa recenzji

Opiniowana rozprawa doktorska stanowi interesujące i wartościowe studium badawcze dotyczące wybranych aspektów kształtowania konkurencyjności przedsiębiorstw i ich internacjonalizowania odnoszących się do przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski. Mimo zawartych w recenzji uwag, oceniam tę pracę bardzo pozytywnie zarówno w warstwie teoretycznej, jak i w empirycznej.

Przeprowadzona ocena pozwala stwierdzić, że rozprawę doktorską autorstwa mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat pt. *Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski* można uznać za kompleksowe i oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego z zakresu nauki o zarządzaniu i jakości, o dostrzegalnych walorach teoretycznych, metodycznych i utylitarnych. Wartość pracy polega na zasadniczo precyzyjnym wyjaśnieniu pojęć z zakresu analizowanego tematu, właściwym doborze metod badawczych dostosowanych do przeanalizowanych wcześniej problemów teoretycznych i postawionych hipotez oraz na poprawnym przeprowadzeniu dwuetapowych badań. Rozprawa została oparta na interdyscyplinarnej, rozległej wiedzy teoretycznej oraz oryginalnych badaniach empirycznych, co stanowi o jej walorach zarówno teoretycznych, jak i praktycznych. Wyprowadzone na podstawie studiów literaturowych oraz przeprowadzonego postępowania badawczego wnioski potwierdzają predyspozycje i umiejętności mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat do prowadzenia pracy naukowej.

W świetle poczynionych ustaleń, biorąc pod uwagę wszystkie przyjęte kryteria oceny stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska mgr Agaty Budzyńskiej-Biernat pt. *Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski*, napisana pod kierunkiem naukowym dra hab. inż. Arkadiusza Borowca, prof. PP przy udziale promotora pomocniczego dr Ewy Badzińskiej na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej, spełnia określone w Ustawie o stopniach i tytule naukowym wymagania stawiane tego typu opracowaniom.

W związku z powyższym występuję z wnioskiem do Wysokiej Rady Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Politechniki Poznańskiej o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

Waldemar Głabiszewski